

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Рішення вченої ради університету
_____ 2018 року,**

Протокол № _____

Проректор з навчальної роботи

_____ Л.І. Чорний

(підпис)

(ініціали, прізвище)

_____ 2018 року

М.П.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ
з навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ»
для підготовки на третьому освітньому рівні
здобувачів наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право**

м. Хмельницький
2020

ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	3
1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	–	3
1.2.	Лекції	–	3
1.3.	Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять	–	4
1.4.	Завдання для самостійної роботи аспірантів	–	7
1.5.	Підсумковий контроль	–	9
2.	Схема нарахування балів	–	10
3.	Рекомендована література	–	19
	3.1. Основна література	–	11
	3.2. Допоміжна література	–	12
	Інформаційні ресурси в Інтернеті	–	12

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання/ Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
Лекції	Сем. (прак).		Лабор.	Ін.зав.	СРС		
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Відповідальність як соціальне явище і соціальна відповідальність людини.	24	2	2	-	-	20
2.	Відповідальність у регулятивних соціальних інститутах. Наукові підходи щодо розуміння феномену правової відповідальності.	24	2	2	-	-	20
3.	Епістеміологія правової відповідальності	13	2	1	-	-	10
4.	Правова відповідальність у співвідношенні з іншими правовими інститутами.	23	2	1	-	-	20
5.	Філософія правової відповідальності	12	2	1	-	-	10
6.	Онтологія правової відповідальності. Антропологія правової відповідальності	23	2	1	-	-	20
	Всього годин	120	12	8	-	-	100

1.2. Лекції

№ з)п	Назва і план теми	Кількість годин
1	<p>Відповідальність як соціальне явище і соціальна відповідальність людини</p> <p>Поняття «Відповідальність» у гуманітаристиці. Поняття та види соціальної відповідальності. Підстави соціальної відповідальності. Сутність, категорії, еволюція, концепції, моделі та рівні соціальної відповідальності. Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку: соціальна відповідальність людини, держави, суспільства. Правова та позаправова соціальна відповідальність.</p>	2
2	<p>Відповідальність у регулятивних соціальних інститутах. Наукові підходи щодо розуміння феномену правової відповідальності</p> <p>Право, мораль і релігія як регулятивні соціальні інститути. Правова відповідальність. Відповідальність як етична і деонтологічна категорія. Особливості філософсько-правового підходу до вивчення правової відповідальності. Загальнотеоретичні питання правової відповідальності. Теоретико-</p>	2

	правовий аналіз природи і сутності юридичної відповідальності. Галузевий підхід до розуміння відповідальності у праві	
3	Епістеміологія правової відповідальності Методологія досліджень проблем відповідальності у правознавстві. Система наукових методів дослідження правової відповідальності. Правова відповідальність із позицій основних праворозумінь. Юридична відповідальність: пошуки парадигми. Теорія державного примусу і юридична відповідальність. Юридична відповідальність і теорія правовідносин	2
4	Правова відповідальність у співвідношенні з іншими правовими інститутами Суміжні правові інститути і правова відповідальність: зобов'язання, що не мають ознак відповідальності; обмеження, що не мають ознак правової відповідальності. Зловживання правом і правова відповідальність. Публічно-правові обмеження та правова відповідальність. Правова відповідальність і законність. Правова відповідальність та юридична відповідальність.	2
5	Філософія правової відповідальності Дискусії про природу правової відповідальності. Світоглядні засади відповідальності. Відповідальність як філософська категорія. Відповідальність як якість особистості. Відповідальність як цінність Правова та юридична відповідальність.	2
6	Онтологія правової відповідальності. Антропологія правової відповідальності Відповідальність і вчинок. Вчинок і дія. Співвідношення відповідальності-тіла і вчинку. Модальності правової відповідальності: невідворотність, довільність, неможливість. Правова відповідальність як динамічне явище буття. Особистість як умова відповідальності. Правова та юридична відповідальність у поведінці людини. Правова відповідальність як антитеза «людини природної». Порядок і довіра як результат відповідальної (культурної) поведінки. Толерантність як відповідальність за свої вчинки.	2
	Усього	12

Семінарське заняття 1

Тема 1. Відповідальність як соціальне явище і соціальна відповідальність людини.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття «Відповідальність» у гуманітаристиці.
2. Поняття та види соціальної відповідальності. Підстави соціальної відповідальності.
3. Соціальна відповідальність» як категорія сучасного соціального знання.
4. Концепція стійкого розвитку та концепція корпоративної стійкості. Сутність суспільного руху за соціальну відповідальність.

5. Концептуальні основи розвитку соціальної відповідальності. Сутність, види, категорії, еволюція, концепції, моделі та рівні соціальної відповідальності.
6. Стратегія соціально відповідальної поведінки у ринковому середовищі.
7. Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку: соціальна відповідальність людини, держави, суспільства. Правова та позаправова соціальна відповідальність.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: відповідальність, соціальна відповідальність, соціум, суспільний розвиток, правове, позаправове, неправове.

Завданням семінару є вивчення характерних рис відповідальності як соціального явища. Для правильного і повного розуміння особливостей юридичної відповідальності слід проаналізувати соціальну відповідальність, підвидом якої є правова відповідальність. Звернути увагу на неоднозначність, з точки зору дефініцій, соціальних, правових та політико-правових явищ. Чітко розрізняти феномени правового, неправового та позаправового характеру.

Семінарське заняття 2

Тема 2. Відповідальність у регулятивних соціальних інститутах

Питання для усного опитування та дискусії

1. Право, мораль і релігія як регулятивні соціальні інститути.
2. Особливості відповідальності в моралі.
3. Релігія і відповідальність.
4. Правова відповідальність.
5. Відповідальність як етична і деонтологічна категорія.
6. Особливості філософсько-правового підходу до вивчення правової відповідальності.
7. Загальнотеоретичні питання правової відповідальності.
8. Теоретико-правовий аналіз природи і сутності юридичної відповідальності.
9. Галузевий підхід до розуміння відповідальності у праві.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: право, мораль, релігія, соціальний інститут, відповідальність, регулятивний механізм.

Звернути увагу на сучасне трактування регулятивного механізму в суспільстві. З філософсько-правових позицій показати, що мораль, право та релігія є однопорядковими соціальними інститутами, що виявляється у їх функціонуванні, предметних формах виявлення тощо. у процесі підготовки до семінару особливу увагу потрібно акцентувати на питаннях відповідальності і санкцій в межах цих інститутів.

Аналіз історичних типів відносин між особистістю і суспільством переконливо свідчить про те, що в умовах прискореного розвитку цивілізації роль особистості в суспільстві, рівень її свободи істотно зростають, у зв'язку з чим стає все більш актуальною проблема співвідношення свободи особи і її відповідальності перед іншими людьми і суспільством в цілому.

Семінарське заняття 3.

Тема 3-4. Епістеміологія правової відповідальності. Правова відповідальність у співвідношенні з іншими правовими інститутами.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Методологія досліджень проблем відповідальності у правознавстві.

2. Система наукових методів дослідження правової відповідальності.
3. Правова відповідальність із позицій основних праворозумінь.
4. Юридична відповідальність: пошуки парадигми.
5. Теорія державного примусу і юридична відповідальність.
6. Юридична відповідальність і теорія правовідносин.
7. Суміжні правові інститути і правова відповідальність: зобов'язання, що не мають ознак відповідальності; обмеження, що не мають ознак правової відповідальності.
8. Зловживання правом і правова відповідальність.
9. Публічно-правові обмеження та правова відповідальність.
10. Правова відповідальність і законність.
11. Правова відповідальність та юридична відповідальність.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: метод, методологія, праворозуміння, парадигма, юснатуралізм, позитивізм.

У сучасних умовах, коли відбувається докорінне переосмислення основ правознавства, розроблення методологічних проблем філософії права набуває особливого значення. Завдяки таким дослідженням, по-перше, реалізується методологічна функція філософії права стосовно правознавства в цілому, тобто більш глибоко і систематично розглядаються методологічні проблеми права; по-друге, створюються передумови для розв'язання всіх проблем філософії права в історичному і теоретичному аспектах.

Зловживання правом — це особливий вид правової поведінки, який полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (школа) суспільству, державі, окремій особі. Можна назвати два види зловживання правом: такі, що не характеризуються явною Протиправністю такі, що характеризуються явною протиправністю, тобто такі, що належать до розряду правопорушень - виражається в соціально шкідливій поведінці уповноваженої особи, яка спирається на належне їй суб'єктивне право - виражається у виході особи за межі встановленого законом обсягу суб'єктивного права, що спричиняє перекручення призначення права

Без суб'єктивного права особа не може зловживати їм. Будь-яке суб'єктивне право має межі, оскільки воно є мірою можливої поведінки правомочної особи у правовідносинах. Зловживання правом, як правило, — це використання суб'єктивного права з порушенням меж його дії. Вихід за встановлені законом межі дії суб'єктивного права спричиняє певні юридичні наслідки, але лише у разі встановлення його компетентними правоохоронними органами.

Семінарське заняття 4.

Тема 5-6. Філософія правової відповідальності. Онтологія правової відповідальності.

Антропологія правової відповідальності.

1. Дискусії про природу правової відповідальності.
2. Відповідальність як філософська категорія. Відповідальність як якість особистості. Відповідальність як цінність
3. Правова та юридична відповідальність. Світоглядні засади відповідальності. Соціально-політична відповідальність.
4. Відповідальність окремої людини і політичних діячів. Антропологічні засади правової відповідальності. Соціокультурні чинники правової відповідальності.
5. Особистість як умова відповідальності. Правова та юридична відповідальність у поведінці людини. Правова відповідальність як антитеза «людини природної».
6. Порядок і довіра як результат відповідальної (культурної) поведінки. Толерантність як відповідальність за свої вчинки.

7. Відповідальність і вчинок. Вчинок і дія. Співвідношення відповідальності-тіла і вчинку. Модальності правової відповідальності: невідворотність, довільність, неможливість.

8. Правова відповідальність як динамічне явище буття.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: категорія, поняття, якість особистості, соціально-політична відповідальність, політичний діяч, обов'язок.

Відповідальність є найважливішою якістю людини, тому що, беручи на себе відповідальність, вона самореалізується. Відповідальність - усвідомлення особистістю власної повинності, власних обов'язків і розумне їх виконання. Обов'язок як свідомий акт-необхідність людини стосується як її самої, так і інших людей. У цьому полягає сутність її відповідальності. Людина діє на основі глибокого усвідомлення прийнятої або самостійно поставленої перед собою мети. Як правило, вона має бути відповідальною не тільки за щось, а й перед кимось, за когось. Тому відповідальність постає у структурі особистості провідною цінністю, характеризує її соціально-моральну зрілість. Для такої особистості соціальні вимоги і моральні приписи є внутрішніми регуляторами діяльності і поведінки, вона готова свідомо відповідати за ці види активності. Відповідальність є необхідною ознакою зрілого вчинку, а все життя особистості - складною сукупністю вчинків.

Правове явище юридичної відповідальності є частиною права взагалі, його правової дійсності зокрема (яка включає в себе вчинок як умову здійснення права). Як явище об'єктивного права юридична відповідальність є статичною, вона існує у відповідних нормативно-правових приписах і являє собою несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру. Міри юридичної відповідальності об'єктивно існують у праві і формально виражені у відповідних охоронних санкціях. І доти, доки не вчинене порушення суб'єктивних прав, правопорушення, (вчинення в окремих передбачених законом, договором випадках об'єктивно протиправного діяння) юридична відповідальність статична, вона не змінна, існує як об'єктивна правова реальність. Однак, із моменту порушення суб'єктивних прав, вчинення правопорушення, вчинення (в окремих передбачених законом, договором випадках) об'єктивно протиправного діяння юридична відповідальність набуває динамічного характеру, знаходить своє відображення у реальному житті, у конкретних правових відносинах

Взаємозв'язок людини і права зумовлює антропологічну позицію стосовно права. Сутність останньої полягає в тому, щоб показати право та правову відповідальність такими, що не можуть існувати без людини.

Дослідження проблем правової відповідальності в контексті філософсько-правової антропології можливим тому, що існує закономірність кореляції «природної людини» і «культурної людини».

1.4. Самостійна робота аспірантів

Тема 1. Відповідальність як соціальне явище і соціальна відповідальність людини.

Завдання 1. Схематично зобразити співвідношення свободи, свободи волі, вчинку і відповідальності

Питання для самоконтролю

1. Чи існує відповідальність поза людським суспільством?
2. За наявності якої кількості людей можлива відповідальність?

Тема 2. Відповідальність у регулятивних соціальних інститутах. Наукові підходи щодо розуміння феномену правової відповідальності.

Завдання 1. Виділити спільні риси релігії, моралі, права.

Завдання 2. Описати особливості трактування феномену відповідальності в контексті сучасної наукової картини світу

Питання для самоконтролю

1. Чи існує відповідальність в релігійних суспільствах?
2. Чи пов'язана відповідальність із совістю?
3. Чи існують позанаукові уявлення про відповідальність?
4. Коли сформувалося наукове уявлення про відповідальність?
5. Чи можна вважати філософське знання про відповідальність науковим у строгому розумінні слова?

Тема 3. Епістеміологія правової відповідальності

Завдання 1. Навести приклади використання методу моделювання у дослідженні відповідальності

Питання для самоконтролю

1. Чи існує досконала методологія дослідження політико-правових явищ?
2. Що таке поліпарадигмальна методологія філософсько-правових досліджень?

Тема 4. Правова відповідальність у співвідношенні з іншими правовими інститутами

Завдання 1. Чи є зловживання правом неправом? Відповідь обґрунтуйте

Питання для самоконтролю

1. Амністія і помилування – привілей чи право?
2. Амністія і помилування – волюнтаристські акти?

Тема 5. Філософія правової відповідальності

Завдання 1. Навести аргументи на користь філософського розгляду правової відповідальності

Питання для самоконтролю

1. Чому правову відповідальність можна розглядати як філософську проблему?
2. Яка відмінність між правовою і юридичною відповідальністю?

Тема 6. Онтологія правової відповідальності. Антропологія правової відповідальності

Завдання 1. На прикладі міфу про Едіпа довести, що відповідальності немає там, де має місце детермінізм

Завдання 2. Прочитати для подальшого обговорення працю М. Бахтіна «До філософії вчинку».

Питання для самоконтролю

1. Що таке права онтологія?
2. Яка особливість суб'єктивних правових явищ в правовому бутті?
3. В чому специфіка філософсько-антропологічного підходу до дослідження правової відповідальності?

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного екзамену.

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Поняття та види соціальної відповідальності.
2. Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку: соціальна відповідальність людини, держави, суспільства.
3. Правова та позаправова соціальна відповідальність.
4. Особливості відповідальності в моралі.
5. Правова відповідальність.
6. Відповідальність як етична і деонтологічна категорія.
7. Безвідповідальність vs відповідальність в кризовому соціумі. Атрибуція відповідальності/безвідповідальності особистості в комунікації.
8. Особливості філософсько-правового підходу до вивчення правової відповідальності.
9. Галузевий підхід до розуміння відповідальності у праві.
10. Методологія досліджень проблем відповідальності у правознавстві.
11. Суміжні правові інститути і правова відповідальність: зобов'язання, що не мають ознак відповідальності; обмеження, що не мають ознак правової відповідальності.
12. Зловживання правом і правова відповідальність.
13. Правова відповідальність та юридична відповідальність.
14. Дискусії про природу правової відповідальності.
15. Соціально-політична відповідальність.
16. Відповідальність окремої людини і політичних діячів.
17. Відповідальність і вчинок.
18. Модальності правової відповідальності: невідворотність, довільність, неможливість.
19. Правова відповідальність як динамічне явище буття.
20. Правова відповідальність як антитеза «людини природної».
21. Толерантність як відповідальність за свої вчинки.
22. Основні погляди на юридичну відповідальність, їх класифікація.
23. Визначення поняття ретроспективної юридичної відповідальності як наукова проблема.
24. Проблема відповідальності без вини.
25. Позитивна відповідальність – як різновид соціальної відповідальності в правовому просторі.
26. Звільнення від юридичної відповідальності.
27. Дієве каяття. Амністія. Помилування.
28. Юридична відповідальність за помилки при застосуванні законодавчої техніки.
29. Поняття конституційно-правової відповідальності: характеристика підходів.
30. Особливості цивільно-правової відповідальності.
31. Поняття та види договору. Свобода договору.
32. Суб'єктивний та об'єктивний підхід до розуміння адміністративної відповідальності
33. Філософське обґрунтування кримінальної відповідальності.
34. Співвідношення кримінальної відповідальності з покаранням.
35. Поняття міжнародно-правової відповідальності.
36. Типологія юридичної відповідальності як основа систематизації законодавства.
37. Суверенітет як відповідальність в епоху глобалізації.

38. Принцип «відповідальність за захист» або «обов'язок захищати».
39. Відповідальність наддержавних інституцій перед національними державами і окремими людьми.

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Поняття міжнародно-правової відповідальності.
2. Типологія юридичної відповідальності як основа систематизації законодавства.
3. Суверенітет як відповідальність в епоху глобалізації.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів аспіранта з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих аспірантом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 6 лекційних занять за денною та заочною формами навчання .

Отже, аспірант може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій					
			1	2	3	4	5	6
1.	Заочна	6	0,8	1,7	2,5	3,3	4,2	5
2.	Денна	6	1,7	3,3	5,0	6,7	8,3	10

2.3. Обсяг балів, здобутих аспірантом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 4 семінарських занять за денною та заочною формою навчання.

Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу аспірантів, наведено в наступній таблиці:

№ з / п	Тема	Номер теми						Усього балів
		1	2	3	4	5	6	
1	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	7	7	6	7	7	6	
	Усього балів за заочною формою							40
2	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	5	4	3	5	4	3	
	Усього балів за денною формою							20

7. Рекомендовані джерела

7.1. Основні джерела

1. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2006. 214 с.

2. Безклубий І. Правова відповідальність. Соціологія права. 2011. № 2. URL : <http://www.nbu.gov.ua/>

3. Іваненко О. В. Теоретико-правові аспекти визначення поняття та сутності позитивної юридичної відповідальності. Держава і право. 2008. № 42. С. 44–49.

4. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри. Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 42. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. С. 3–10.
5. Родионова Е. В. Юридическая ответственность как разновидность социальной ответственности: современные проблемы: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2007. 185 с.
6. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству. М. : Юрид. лит., 1971. 240 с.
7. Сенякин К. К. Юридическая ответственность. Теория государства и права : курс лекций под. ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. : Юрист, 1997. 543 с.
8. Середюк В. Співвідношення позитивної відповідальності та поняття правосвідомості. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/socpr/2011_2/Bezklubiy.pdf
9. Спиридонов Л. И. Теория государства и права. М., 1995. 302 с.
10. Чирков А. П. Ответственность в системе законодательства : автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 1989. 21 с.
11. Шабуров А. С. Юридическая ответственность. Теория государства и права. М. : НОРМА- ИНФРА-М, 1998. 418 с.
12. Шевченко Я. М. Що таке юридична відповідальність? Юриспруденція. Теорія і практика. 2011. № 1 (75). С. 2–5.
13. Шиндяпина М. Д. Стадии юридической ответственности : учеб. пособ. М. : Книжный мир, 1998. 168 с.
14. Штокало М. Р. Генеза ідеї відповідальності в праві: філософсько- правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 176 с.
15. Юридична відповідальність: проблеми теорії та практики: Альманах права: Науково-практичне видання. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 192 с.

7.2. Додаткові джерела

1. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе. М.: Юрид. лит., 1971. 223 с.
2. Омельчук О.М. Зародження і розвиток уявлень про поведінку людини в античній філософії. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів, 2011. Вип. 1. С. 169–180.
3. Осауленко А.О. Историко-теоретичні аспекти розвитку юридичної відповідальності та покарання . Право і суспільство. 2010. № 4. С. 23–27.
4. Парамонова И.М. Социальная ответственность: генезис, сущность, структура и стратегия развития (Системный анализ): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / И.М. Парамонова. М.: РГБ, 2005. 110 с.
5. Сперанский В.И. Основания ответственности: методологический и праксиологический аспекты. Новосибирск: СибГУТИ, 2003. 69 с.
6. Философия права: учебник. Г.И. Иконникова, В.П. Ляшенко. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2010. 315 с.
7. Чепульченко Т.О. Соціальна відповідальність: поняття та суть / Т.О. Чепульченко. URL: http://www.nbu.gov.ua/ortal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepylchenko.pdf

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://law.uqlc.ru/>
2. <http://textbooks.net.ua/content/view/4301/35/>
3. <http://www.zakroma.narod.ru/>
4. http://ukTexpOrt.gov.ua/ukr/z_info/ger/1_128.html
5. <http://textbooks.net.ua/content/view/3363/2Q/>
6. <http://www.wikipedia.org/>

7. <http://imperiya.net/england.htm/>
8. <http://ua-referat.com/КонституціяФРН1994p>
9. <http://zen.in.ua>
10. <http://pidruchniki.ws/18570314/tiirism/nimechchina>
11. <http://ukrkniga.org.ua>
12. <http://pravnyk.info/idpzk21.html>
13. <http://textbooks.net.ua>
14. <http://ukrexport.gov.ua/ukr/z info/get/1128.html>

Розробники робочої програми:

Вовк В. М. – професор кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор.

Олійник У.М. – доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук.

_____ В. М. Вовк

_____ 2020 року

_____ У. М. Олійник

_____ 2020 року

Схвалено кафедрою теорії та історії держави і права

_____ 2020 року, протокол № ____.

Завідувач кафедри _____ Л. Л. Місінкевич

_____ 2020 року

Декан юридичного факультету

_____ С. А. Крушинський

_____ 2020 року

Погоджено методичною радою університету _____ 2020 року,
протокол № ____.

Голова методичної ради _____ І. Б. Ковтун

_____ 2020 року